

УДК 7.071.1(477)“18”:821.161.2-1

Іванна Штурмак, магістр мистецтва, викладач вокалу кафедри музичного мистецтва
факультету культури і мистецтв
Львівського національного університету імені Івана Франка

АНАЛІЗ ВОКАЛЬНИХ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ХІХ СТОЛІТТЯ НА СЛОВА КОБЗАРЯ

У статті розглянуто мовно-інтонаційний аспект шевченківської поезії та висвітлено її вплив на творчу діяльність українських композиторів ХІХ ст. Охарактеризовано основні здобутки музичної культури через призму вокальної шевченкіани композиторів ХІХ ст.

Ключові слова: Т.Г.Шевченко, національна культура, традиції, вокальна музика, композитори ХІХ ст., вокальна музика.

Літ. 6.

Іванна Штурмак, магістр мистецтва, викладач вокалу кафедри музичного мистецтва
факультету культури і мистецтв
Львівського національного університету імені Івана Франка

АНАЛИЗ ВОКАЛЬНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ УКРАИНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ ХІХ ВЕКА НА СЛОВА КОБЗАРЯ

В статье рассмотрены мовно-інтонаційний аспект шевченківської поезії та освічено її вплив на творчу діяльність українських композиторів ХІХ в. Охарактеризовано основні досягнення музичної культури через призму вокальної шевченкіани композиторів ХІХ в.

Ключевые слова: Т.Г. Шевченко, национальная культура, традиции, вокальная музыка, композиторы ХІХ в., вокальная музыка.

Ivanna Shturmak, Master of Arts, Teacher of Singing
of Musical Art Department Culture and Arts Faculty
Lviv National University by I. Franko

ANALYSIS OF VOCAL WORKS OF UKRAINIAN COMPOSERS OF THE NINETEENTH CENTURY THE WORD KOBZAR

The article deals with language and intonation aspect of Shevchenko's poetry and highlights its impact on the creative activity of Ukrainian composers of the nineteenth century. The basic achievements of musical culture through the prism Shevchenkianity vocal composers of the nineteenth century.

Keywords: Shevchenko, national culture, tradition, vocal music, the composers of the XIX century, vocal music will.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство розглядає мистецьку постать Т. Шевченка як поета, але куди менше як прозаїка і художника. Для українців Тарас Григорович – це борець за волю нашої країни, символ духовного життя нації, символ її незалежності. Але ми рідко згадуємо про Шевченка як про людину з пристрастями і почуттями, зі стійкими смаками та мистецькими вподобаннями, освіченого чоловіка, тонкого знавця світової культури. Ми більше говоримо про кріпака, а не про академіка. А проте це важливий факт, який допомагає осягнути всю велич і багатогранність його таланту, зрозуміти його як інтелігента тонкої душі і світлого розуму...

Аналіз досліджень і публікацій. Музичні фольклористи, зокрема такі як Ф. Колесса, М. Грінченко, Д. Ревуцький, П. Козицький, цілий

ряд сучасних вчених, музикознавців, збирачів усної творчості доклали багато зусиль для поповнення фольклорної шевченкіани, для поглиблення знань про історію виникнення, розкриття музичного авторства деяких пісень та їх поширення.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є спроба зробити теоретичний аналіз мовно-інтонаційного аспекту шевченківської поезії та висвітлити її вплив на творчу діяльність українських композиторів ХІХ ст. Також одним із завдань є відновлення історичної справедливості та науковій об'єктивності ролі українських композиторів у збереженні та розвитку національної української музичної культури, зробити аналіз основних елементів написання музики до Кобзаря.

Виклад основного матеріалу. У наш час ця

тема теж не залишається поза увагою. Це ми спостерігаємо у діяльності видатних науковців сьогодення, таких як: Л. Кияновська, В. Кавун та ін. Але нам таки бракує ґрунтовних академічних досліджень цієї теми і, що важливо, її широкого пропагування і розповсюдження. Бракує таких “шевченківських вечорів у новому форматі”, де б висвітлювалися нові, цікаві, досі не відкриті загалу грані цієї непересічної, всебічно обдарованої особистості, твори якої не оминали жодного палаючого серця серед українських композиторів.

Шевченко належить до числа правдиво музичних поетів. Більшість своїх віршів він творив як пісні.

В одному із інтерв'ю Л. Кияновська дуже влучно описала ставлення Т. Шевченка до музики: ...“...Шевченко дуже добре відчував музику, навіть більше того – він навчився сам грати на фортепіано, виконував нескладні твори Моцарта і Бетховена. Він романтик за натурою – як же він міг творити свою поезію, не відчуваючи тогочасної музики в усьому її багатстві?! Поети того часу без музики не існували...” [6].

Українські народні пісні та думи стимулювали художньо-образну сферу поетичної спадщини Шевченка, а яскраво виражена їх мелодійність, наспівність перейшла і в поетичне слово Кобзаря. Корифей західноукраїнської професійної музики Ст. Людкевич відзначав: “Поезія Шевченка співна, ... повна логічною простотою і симетрії, мелодійних повторень, рефренів, відзвуків – за всіма психологічними правилами врізується в пам'ять” [5, 245].

Т. Шевченко увібрав у своїй поезії не тільки зміст але й усі елементи та форми народної пісні. Хоча його поезія і не була безпосередньо пов'язана зі співом, але всі ознаки української народної співучості перейшли у вірші поета. Багато з них мають таку ж ритмічну основу, як українська пісня. Тарас Григорович майстерно поєднав народну ритміку з класичною. Він розробив нову форму ритмічної організації вірша на основі народної пісенної традиції (так званий Шевченковий вірш). Багатогранність віршів Шевченка, їх своєрідний ритм, мінливість настроїв і широчінь думки завжди були приманливими для композиторів.

На тексти Великого Кобзаря композитори почали писати свої твори ще при його житті. Твори з “Кобзаря”, як писав М. Грінченко, оспівано в різних музичних формах. На творчість Шевченка відгукнулося понад 120 композиторів. Кількість творів на слова Шевченка сягає понад півтисячі. Майже не можна знайти жодного українського композитора, що не звертався б до поезії Шевченка.

Одним з перших друкованих музичних творів на текст Шевченка є солоспів “Сирота” (“Нащо мені чорні брови”), автором якого став друг поета М. Маркевич (1847). Першою оперою на Шевченкову тематику стала “Катерина” М. Аркаса (1891), а першим балетом – “Лілея” К. Данькевича (1939).

Вивчаючи творчу діяльність наших композиторів ХІХ ст. ми неодноразово стикаємось з поезією Кобзаря.

До творчості Т.Г. Шевченка звертались видатні композитори України, а саме попередник М. Лисенка – С. Гулак-Артемівський. Композитор написав дві пісні на народні слова – “Стоїть явір над водою” (1858), “Спать мені не хочеться” (1861). Перша пісня присвячена Т. Шевченку, а друга – відомій російській співачці Д. Леоновій. Як свідчать історико-документальні джерела, Т. Шевченко співав народні українські пісні, й досить часто – з С. Гулаком-Артемівським [2, 95]. Як підкреслює професор Л. Корній, у пісні “Стоїть явір над водою” втілилися типово романтичні мотиви козацької “неволі”, настрої журби і туги. У мелодиці цієї пісні С. Гулак-Артемівський спирався на традиції української пісні-романсу. Друга пісня – “Спать мені не хочеться” написана в жанрі танцювально-жартівливої пісні [4, 232].

У другій половині ХІХ ст. багато пісень-романсів виникло на тексти Т. Шевченка. Музичальність поезії Т. Шевченка, її близькість до української народно-пісенної творчості, ідейно-художній зміст віршів, їх глибока народність сприяли тому, що ще за життя поета й потім з'явилася велика кількість народних пісень та народних пісень-романсів на його тексти. З цього приводу М. Грінченко писав: “Поезії Шевченка стають піснями, поета не тільки читають, але й співають” [1, 307]. На думку українських дослідників, до народних пісень на тексти Т. Шевченка належать наступні: “Нащо мені чорні брови”, “Думи мої, думи мої”, “Ой крикнули сірі гуси”, “Тяжко, важко в світі жити”, “Летить галка через балку”, “Плавай, плавай, лебедоньку”, “Така її доля” та багато інших [4, 232 – 233]. Серед народних пісень на тексти Т. Шевченка є й авторські твори, як наприклад: “Заповіт”, створений учителем з Полтавщини Г. Гладким, “Реве та стогне Дніпр широкий” Д. Крижанівського та інші.

З-поміж других композиторів, що писали вокальну музику на слова Шевченка, слід відзначити В. Зарембу. Понад 30 пісень-романсів на вірші Т. Шевченка написав В. Заремба, серед них: “Якби мені черевички”, “Якби мені, мамо, намисто”, “Утоптала стежечку” та ін.). Ці твори

скомпоновані для різних голосів у супроводі фортепіано, деякі з них набули широкої популярності. Пісні В. Заремби відзначаються, насамперед, простотою музичного змісту і форми, наспівною мелодикою. В інтонаційній сфері композитор спирався в основному на міський фольклор. На думку музикознавців, його пісні-романси ще не мають виразного народного характеру, і, як відзначив М. Грінченко, “від змісту шевченкових поезій вони досить далекі” [1, 357]. Гармонійно поєднати музику з народним характером вірша Т. Шевченка було нелегкою справою, і вперше посправжньому це вдалося лише М. Лисенку.

Так, саме постать М. Лисенка стала переломною в історії українського музичного мистецтва та й української національної культури взагалі.

Серед оригінальних музичних творів композитора на першому плані і кількісно, і вартісно стоїть “Музика до Кобзаря” Т. Шевченка. Композитор зумів тонко відчуті поезію геніального поета, допомагаючи нам через музику відчуті душу Шевченкових творів. Як писав один дослідників творчості композитора Л. Кобилянський “Лисенкова музика – то наче чудові звукові фарби до Шевченкових розкішних малюнків олівцем” [3].

Музика до “Кобзаря” охоплює понад 80 вокальних творів (7 серій), об’єднаних єдиною тематичною основою. Складається вона переважно з солоспівів (56), але містить і чимало дуетів, тріо, квартетів та хорів. Усі твори написані у супроводі фортепіано, і супровід цей, виходячи за рамки простого акомпанементу, несе значне мистецьке навантаження.

Найбільш чисельну групу творів на слова Шевченка складають солоспіви. До пісенної групи відносять такі романси, як “Якби мені черевики”, “Утоптала стежечку”, “Огні горять”, “Садок вишневий” тощо. В них часом звучать танцювальні, звукообразальні елементи. Романси другої групи часто наповнені суспільно-соціального звучання, ритмічна і метрична свобода декламації сприяє драматизації музичних образів. До них належать такі драматичні монолози: “Ой умер старий батько”, “Мені однаково”, “Чого мені тяжко”, “У неділю вранці-рано”.

На чолі широко розбудованих вокально-інструментальних композицій М. Лисенка стоїть кантата “Радуйся, ниво неполітая”, яка справедливо вважається одним з найкращих творів усієї української музичної літератури. Ця прославна кантата втілює контрастні образи одного з найбільш революційних творів Шевченка

“Подражаніє Ісайї”. Тут вперше в українській музиці знайшла втілення класична п’ятичастинна форма твору.

Не менш вагомою є діяльність І. Воробкевича, який написав 13 хорів на тексти Т. Шевченка та композитора П. Сениці у творчому доробку якого є 10 солоспівів у двох серіях та 7 хорових пісень на тексти “Кобзаря”.

Видатний український композитор П. Сокальський, починаючи від 50-х років ХІХ ст., писав романси, багато з яких стали відомими й часто виконуються сучасними виконавцями України та зарубіжжя. У нього є також декілька романсів на слова Т. Шевченка “Утоптала стежечку”, “Полубила молодого козака дівчина”, “Дума” (“Есть на свете доля”, виданий у 1881 р.). У “Думі” (уривок з “Катерини” в перекладі російською мовою) композитор створив цей колорит у фортепіанному вступі, що має зосереджено-роздумливий характер. На думку професора Л. Корній, вокальна партія “Думи” не має такої виразної національної специфіки, як вступ, хоча у першому реченні вокалу простежуються певні зв’язки з інтонаційністю українських народних пісень [4].

Яків Степовий (псевд. Якименко), що залишив спадщину із 7 солоспівів та Ісольне тріо “Над Дніпровою сагою” (сопрано, тенор, бас) у супроводі фортепіано на слова поета теж не може залишатись поза увагою.

Учень М. Лисенка – К. Стеценко, дав до поезії “Кобзаря” небагато музики. Проте його одинокий солоспів “Плавай, плавай лебедонько” (з “Тополі”) написаний у рисах мелодії і фортепіанної фактури доволі виразний, що свідчить про неабиякий вплив науки М. Лисенка.

Елегійний Д. Січинський фігурує у музиці до “Кобзаря” з 2-ма солоспівами “У золотої, й дорогої” та “У гаю, гаю вітру немає” і кантатою у супроводі фортепіано “Лічу в неволі”.

Д. Ревуцький, досліджуючи багатопарову палітру народнопісенної творчості, яка певною мірою використана поетом-кобзарем, виділяє такі жанрові пласти, як історичні думи, балада “Хустина”, псалми та хори “Ой чого ти почорніло”, “У перетику ходила”.

З галицьких композиторів новітнього напрямку, мабуть, тільки В. Барвінський дав музичній літературі кілька творів на тексти “Кобзаря”: “Заповіт” та солоспів для сопрано “Ой люлі, люлі”.

Навіть такий видатний композитор як С. Людкевич не оминув поезію Тараса Григоровича. В цьому ми переконуємось читаючи його статті у яких він писав: “Коли б не поезія Шевченка, я, мабуть, взагалі не став би композитором” [5].

Висновки і перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження. Як ми

ІНТОНАЦІЇ ЗИМОВО-ОБРЯДОВОГО ДІЙСТВА У ХОРОВИХ ТВОРАХ КОМОЗИТОРІВ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

бачимо поезія Т.Г. Шевченка, очевидно, не є такою саме що українська народна, колективна поезія. Вона є все ж таки поезія індивідуальна, нероздільна від особи Шевченка, як безпосередній відблиск і вираз особливих почуттів поета. Мабуть кожен композитор який писав на слова такого мистця мав би добре володіти не тільки музичною грамотою, а й відчувати основні риси української свідомості загалом.

Як помітно з вище сказаного українські композитори ХІХ ст. своєю творчою діяльністю доклали неабиякі зусилля для популяризації Шевченка між найширшими кругами української суспільності та досить вдало відчували внутрішні переживання генія української поезії.

Протягом століть творчість поета залишається живим джерелом натхнення для композиторів. З плином часу ускладнюються засоби музичної виразності у її втіленні, розширюються жанрові межі: від народних та

аматорських пісень до опер і ораторій, та інтерес до Шевченкової музики не згасає. Кожне покоління митців може знайти у поезії Шевченка нові риси біблійної мудрості та отримати імпульс для творчості.

1. Грінченко М. Шевченко і музика. В кн.: М. Грінченко. *Вибране / Грінченко Микола*. – К.: Ред. письменник, 1959. – 456 с.

2. Кауфман Л.С. С. Гулак-Артемовський / Л. Кауфман – К.: Муз. Україна, 1962. – 198 с.

3. Кобилянський Д. Микола Лисенко. – Львів. 1930.

4. Корній Л.П. *Історія української музики. Частина третя. ХІХ ст.* – [Підручник]. – Київ – Нью-Йорк: видавництво М.П. Коць, 2001. – 480 с.

5. С. Людкевич. *Дослідження, статті, рецензії, виступи Т. І. Упорядкування, редакція, вступна стаття і примітки З. Штундер*. – Львів: "Дивосвіт", 1999. – 496 с.

6. Урбан О. *Якби я був двічі рабом, за віолончель я б продав себе у рабство втретє...* / Олена Урбан // *День*. – 2009. – № 52.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2013

УДК 783.65(477.84)

Галина Місько, асистент кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва
Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка

ІНТОНАЦІЇ ЗИМОВО-ОБРЯДОВОГО ДІЙСТВА У ХОРОВИХ ТВОРАХ КОМОЗИТОРІВ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

У статті висвітлюється проблема збереження, трансформації та залучення інтонацій зимово-обрядового дійства у хорових творах композиторів Тернопільщини.

Ключові слова: Тернопільщина, хорова творчість, зимово-обрядове дійство різдвяне колядування.

Літ. 11.

Галина Місько, асистент кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва
Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка

ІНТОНАЦІЇ ЗИМОВО-ОБРЯДОВОГО ДІЙСТВА У ХОРОВИХ ТВОРАХ КОМОЗИТОРІВ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Стаття освещает проблемы сохранения, трансформации и интонации зимней обрядности в хоровых произведениях композиторов Тернопольщины.

Ключевые слова: Тернопольщина, хоровые произведения, зимняя обрядность, рождественские колядки.

Halyna Misko, Assistant of Musicology and Theory of Musical Art Department
Ternopil National Pedagogical University by V. Hnatyuk

INTONATION WINTER-CEREMONIAL EVENT IN CHORAL WORKS OF COMPOSERS OF TERNOPIL REGION

The article highlights the problem of preservation, transformation and intonations winter-ceremonial event in choral works of artists of Ternopil region.

Keywords: Ternopil, choral works, winter-ceremonial action, Christmas caroling.

Вступ. Традиції національної музичної культури, зокрема, календарних свят та обрядів, які їх супроводжують, є одним з найважливіших чинників духовного розвитку

нашого народу, оскільки втілюють притаманний українському народові гармонійний зв'язок людини і природи, обумовлюють органічний взаємозв'язок етичного й естетичного,